

Zenon Andrzejewski, *Mojżesz Altbauer*, „Pogranicze” 2001
nr 22 s. 12

Mojżesz Altbauer (1904–1998)

Należy do panteonu uczonych o międzynarodowej renomie, pochodzących rodem z Przemyśla. Był profesorem Uniwersytetu Hebrajskiego w Jerozolimie i jednym z najwybitniejszych sławistów na świecie. Za swoje naukowe dokonania został uhonorowany licznymi wyróżnieniami, odznaczeniami i członkostwem wielu prestiżowych towarzystw naukowych, naukowych tym Międzynarodowego Komitetu Słowistów (1986), Wydziału Filologicznego Polskiej Akademii Umiejętności (1990), Międzynarodowego Związku Białorusycystów. Będąc dumny z swoich polskich korzeni i podkreślając więź z krajem swoich przodków, przemówienia i referaty na kongresach i sympozjach międzynarodowych wygłaszał w języku polskim. Po polsku też ogłosił znaczną część swoich prac naukowych. Mieszkając w Izraelu, uważał się za przemyslanina z „krwi i kości”, co zawsze eksponował przez całe swoje długie życie.

Rodzice i rodzeństwo

Urodził się 12.11.1904 r. jako syn Bendeta Altbauera, kupca-rzemieślnika (wyrobnika kufrów) i Jutty Pechtalt. Rodzice Mojżesza zawarli związek małżeński w Przemyślu 16.06.1916 r. Ojciec pochodził ze Stryja, a matka była rodowitą przemyslanką. W chwili zawierania małżeństwa rodzice byli już w dojrzałym wieku: ojciec miał blisko 40 lat, a matka 34. Altbauerowie zamieszkiwali w Przemyślu pod następujący-

mi adresami: Kazimierza Wielkiego 3, Rynek 2, Rynek 9 i od roku 1912, przy ul. Mickiewicza 22.

Mojżesz miał pięcioro rodzeństwa. Brat Józef Dawid, ur. 17.05.1901 r., absolwent Gimnazjum J. Słowackiego, ukończył Politechnikę we Lwowie. Od początku lat trzydziestych przebywał w Palestynie, gdzie mieszkał w Tel Awiwie i pracował jako inżynier w zarządzie miasta. Brat Samuel Leib, ur. 21.07.1902, ukończył w Przemyślu 4-klasową Szkołę Ludową i Państwową Szkołę Handlową. Siostra Golda ur. 18.11.1909 r., uczęszczała do Szkoły Ludowej 4-klasowej żeńskiej im. St. Konarskiego. Siostra Zehawa (brak bliższych danych), po mężu Rosenfeld, zmarła w Tel Awiwie. Siostra Tonka (brak bliższych danych), żyje w Stanach Zjednoczonych.

Lata szkolne i studenckie

Elementarny etap edukacji szkolnej przeszedł Mojżesz w Szkole Ludowej 4-klasowej męskiej im. św. Stanisława Kostki w Przemyślu, przy ul. Wodnej 11, do której uczęszczał w latach 1910–1914. Wychowując się w środowisku o różnorodnej strukturze narodowościowej, Mojżesz Altbauer dość wcześnie poznał język polski, jidysz, hebrajski, ukraiński i niemiecki. W roku szkolnym 1914/15 rozpoczął naukę w klasie I w c.k. Gimnazjum z wykładowym językiem polskim w Przemyślu na Zasaniu, z którego wystąpił 27.07.1915 r. przenosząc się do c.k. Gimnazjum przy ul. Słowackiego. Powodem tej zmiany były niepowodzenia szkolne (oceny niedostateczne z języka polskiego i matematyki) i nieotrzymanie promocji. W nowej szkole nastąpiła zaskakująca metamorfoza w postępach chłopca w nauce i w ciągu roku 1915/1916 Mojżesz zrobił dwie klasy, nadrabiając

tym samym roczne opóźnienie dydaktyczne. W gimnazjum rozpoczął działalność w młodzieżowej organizacji syjonistycznej Agudat Herzl i tej idei pozostał wierny przez całe życie. Egzamin maturalny złożył 29.05.1922 r.

W Archiwum Państwowym w Przemyślu zachował się protokół główny egzaminu dojrzałości Mojżesza Altbauera, w którym odnotowane są tematy, z jakimi musiał się zmierzyć przy maturze przyszły uczyony.

1 października 1922 roku rozpoczął studia na Wydziale Filozoficznym i Humanistycznym Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie. Studiował filologię polską i ruską pod kierunkiem profesorów: Tadeusza Lehra-Spławińskiego, Juliusza Kleinera, Jerzego Kuryłowicza, Jana Janowa i innych. Jako student należał do komisji *Słownika etymologicznego języka polubaskiego* i *Słownika gwar huculskich*.

Nauczyciel i naukowiec

Studia ukończył w roku 1927 i zaczął praktykę nauczycielską w Prywatnym Gimnazjum Żydowskiego Towarzystwa Szkoły Ludowej i Średniej w Przemyślu. W roku 1928 przeniósł się do Państwowego Gimnazjum w Tarnobrzegu, skąd dwa lata później wyjechał do Wilna i podjął pracę w Prywatnym Koedukacyjnym Gimnazjum E. Dziecielskiej. W roku akad. 1930/1931 został lektorem języka ukraińskiego w Wyższej Szkole Instytutu Naukowo-Badawczego Europy Wschodniej w Wilnie. W latach 1929–1930 złożył wymagane prawem egzaminy, dające pełne uprawnienia nauczycielskie.

W Wilnie, w którym znaczną część mieszkańców stanowili Żydzi, Altbauer zetknął się z antysemityzmem, w rezultacie czego dojrzał jego program syjonistyczny.

Ucząc w szkołach średnich kontynuował rozpoczętą w okresie studiów pracę naukową. Kiedy jego mistrz, prof. Lehr-Spławiński, objął katedrę filologii słowiańskiej na Uniwersytecie Jagiellońskim, Altbauer poszedł za nim i pod jego kierunkiem napisał i obronił dysertację „O polszczyźnie Żydów”, uzyskując w roku 1932 stopień doktora filozofii.

Początkowe prace Altbauera były związane z zagadnieniami wzajemnych wpływów polsko-żydowskich w dziedzinie językowej. Pracując w szkole miał doskonałą możliwość obserwacji i analizy polszczyzny młodzieży żydowskiej, często zdeformowanej, powstałej w warunkach gettowych. Efektem zebranych spostrzeżeń i przemyśleń była opublikowana w roku 1929 rozprawa pt. *O błędach ortograficznych i gramatycznych w zadaniach polskich Żydów przemyskich*. Inne, pomniejsze prace Altbauera, to: *Etymologie wyrazów: Bałagula, belfer, cymes, kapcan, łapserdak, ślamiarny, czy O pochodzeniu wyrazu sitwa*. M. Altbauer był autorem pierwszych i jedyńskich studiów poświęconych środowiskowej polszczyźnie żydowskiej okresu międzywojennego, których rezultaty opublikował w licznych czasopismach naukowych.

Emigracja

W roku 1935, z powodów ideowych, zrezygnował z pracy w wileńskim gimnazjum i podjął decyzję emigracji do Palestyny, by poświęcić się budowie podwalin przyszłego państwa żydowskiego. Realizacja tego postanowienia napotykała jednak na trudności. Pale-

styna w owym czasie była terytorium mandatowym Wielkiej Brytanii, która chcąc ograniczyć falę emigracji żydowskiej, niechętnie wydawała Żydom pozwolenia na wjazd. Altbauerowi udało się dostać do Palestyny w charakterze członka wileńskiego klubu piłki nożnej Makkabi (S. Urbańczyk), zaś według wersji W. Wierzbieńca, dzięki przyłączeniu się do grupy wioślarzy, biorących udział w zawodach sportowych. Do Polski już nie wrócił, pozostając nielegalnie w Palestynie. Zmuszony do przerwania oficjalnej działalności naukowej, od roku 1936 pracował w różnych wydziałach magistratu Tel Awiwu, a po powstaniu w roku 1948 Izraela, uzyskał prawo legalnego pobytu i stał się jednym z założycieli i dyrektorów Muzeum Historii w tym mieście. Wkrótce powrócił do przerwanej pracy naukowej i w roku 1954 rozpoczął wykłady na Wydziale Językoznawstwa Uniwersytetu Hebrajskiego w Jerozolimie, jako profesor filologii słowiańskiej. W roku 1966, już jako uznany autorytet naukowy, został zaproszony na gościnne wykłady w Columbia University, jednej z najbardziej prestiżowych uczelni amerykańskich. Równocześnie pracował w Żydowskim Instytucie Naukowym (YIVO) w Nowym Jorku.

Medal od papieża

Z chwilą wybuchu wojny izraelsko-egipskiej w 1967 r., M. Altbauer wrócił do Izraela i zamieszkał na stałe w Jerozolimie. Po zajęciu przez Izrael klasztoru św. Katarzyny na półwyspie Synaj, prof. Altbauer wszedł w skład zespołu mającego zbadać i uporządkować drogocenne rękopisy, których mnisi wcześniej nie udostępniali naukowcom. Dokonane odkrycia okazały się sensacją na skalę światową. Wydobyto na

światło dzienne stare manuskrypty cerkiewno-słowiańskie z XI i XII w. przywiezione tam przez wędrownych mnichów z góry Athos w płn. Grecji i innych prawosławnych klasztorów. Niektóre z tych unikalnych tekstów prof. Altbauer opracował i wydał, zdobywając światowy rozgłos i wchodząc do grona najbardziej zasłużonych sławistów. Jego *Psalterz synajski* (1971), *Ewangeliarz Dobromira* (1973), najdawniejszy *Psalterz serbski* (1979), czy *Psalterz łaciński* z VIII w. (1978), za który otrzymał pamiątkowy medal od papieża Jana Pawła II – mają fundamentalne znaczenie dla rozwoju nauk humanistycznych w świecie.

Prof. T. Lehr-Splawiński mógł być więc dumny ze swojego ucznia i pierwszego doktoranta, którego wiedza zdobyta we Lwowie i Krakowie wydawała teraz owoce w Jerozolimie. Prof. M. Altbauer prowadził także badania nad zabytkami piśmiennictwa słowiańskiego przechowywanymi w klasztorach Jerozolimy i bibliotekach byłego Związku Radzieckiego.

Emerytura

W roku 1972 zakończył pracę na Uniwersytecie Hebrajskim i przeszedł na emeryturę. Działalności naukowej jednak nie zarzucił. Od końca lat osiemdziesiątych pracował nad zabytkami języka słowiańskiego w Publicznej Bibliotece w Wilnie. W roku 1986 na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie odbyła się uroczystość odnowienia doktoratu prof. M. Altbauera. Gest ten był wyrazem najwyższego uznania całej społeczności akademickiej i władz uczelni dla dorobku naukowego sędziwego uczonego. Przy tej okazji prof. Altbauer odwiedził rodzinny Przemyśl, do którego wracał myślami przez całe życie. Profesor z wiel-

kim zaciekawieniem zwiedził była synagogę Scheinbacha, przy ul. Słowackiego 15 i był rad, że spełnia ona w czasach obecnych tak pożyteczną funkcję w życiu kulturalnym naszego miasta.

W roku 1990 prof. M. Altbauer został laureatem Nagrody Izraela w dziedzinie nauk humanistycznych. Jego dom stał zawsze otworem dla przybyszów z Polski, których chętnie gościł i którym udzielał swej pomocy i opieki. Zmarł 14 października 1998 r. Jest pochowany na Givat Saul Cementery w Jerozolimie.

Prof. Mojżesz Altbauer był żonaty z Rut Junowicz (ur. 10.10.1916 r. w Łodzi). Związek małżeński zawarł 24.05.1942 r. w Petach-Tikwie. Miał dwóch synów. Dan, ur. 24.12.1943 r., ukończył Wydział Historii na Uniwersytecie Hebrajskim (1963), doktoryzował się na Uniwersytecie Harvarda (1976) i obecnie jest profesorem w macierzystym uniwersytecie w Jerozolimie. Syn Jochanan, ur. 1.11.1945 r., ukończył w roku 1970 prawo, na Uniwersytecie Jerozolimskim.